

## СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МЕДИЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

*У статті досліджено основні аспекти медичної терміносистеми української мови. Виявлено й проаналізовано особливості походження та функціонування медичних термінів, спрогнозовано тенденції подальшого розвитку медичної лінгвістики.*

**Ключові слова:** медична лексика, медична лінгвістика, термін.

Будь-яка наукова галузь знаходить своє вираження в термінах. Практично немає жодної професійної сфери, яку можна було б вивчати, не володіючи термінологією. В Україні поняття „термін” поширено з XVIII ст. [3; 64]. Засновники української термінології (В. Левицький, О. Огоновський, І. Верхратський, І. Пулюй), визначаючи термін, брали до уваги: відповідність слова поняттю, структуру номінативної одиниці, відповідність духові мови, вмотивованість, відсутність синонімів. Зрозумілим є прагнення науковців уникнути таких небажаних явищ у термінології, як полісемія, синонімія, багатокомпонентність терміна, переважаність епонімічними одиницями, невиправдане надуживання чужомовною лексикою. Показовими є праці І. Борисюка, Т. Кияка, Л. Ковальчук, О. Пономарева, П. Селігея.

На сучасному етапі українського термінотворення спостерігаємо тенденцію до впорядкування й унормування всіх наявних терміносистем [2]. Природа термінології як специфічної знакової системи, а також тривале паралельне співіснування в українській медичній термінології двох підсистем (національної та інтернаціональної) і пізніше зрощення української медичної термінології з російською національною термінологією зумовили генетичну неоднорідність лексичного складу сучасної медичної лінгвістики.

Медична лексика є однією з найдавніших фахових термінологій, яка формувалась на власній мовній основі. Це специфічний пласт, який в силу особливостей структурно-семантичного, словотворчого і стилістичного характеру відрізняється від загальноживаних слів і, тим самим, займає особливе місце в сучасній лінгвістиці. Аналіз ієрархічних структурних відносин в окремо взятій лексико-семантичній групі медичної термінології дає можливість розкрити не тільки системні відношення в лексиці інших мов, але і виявити тотожність і розходження в лексико-семантичних явищах мови, що важливо як для зіставно-типологічних, так і для описових досліджень.

Історичний аспект становлення і розвитку медичної лексики (на основі пам'яток української мови до XVIII ст.) розглядали В. Німчук, І. Чепіга, В. Передрієнко та ін.; на діалектологічному рівні цей лексичний шар досліджувала Я. Вакалюк; у дисертаціях проведено аналіз окремих підсистем медичної термінології – кардіологічної (Р. Стецюк), клінічної (Н. Місник), радіологічної медицини (І. Корнейко), шкірних хвороб (О. Петрова), судово-медичної термінології (Т. Лепеха).

Мета – дослідити медичну терміносистему української мови, виявити й проаналізувати особливості її походження та функціонування, спрогнозувати тенденції її подальшого розвитку.

*Розвиток медичної терміносистеми української мови.* За словами І. Борисюка, „ідеальним для будь-якої терміносистеми є той стан, коли одному окремому поняттю відповідає один термін, бо саме така чітка, регламентована співвіднесеність назви й реалії дає можливість уникати можливих різночитань, а подекуди й плутанини в царині термінів” [1].

Перші писемні пам'ятки Київської Русі („Ізборник Святослава”, „Слово Григорія Богослова” – XI ст.) містять лікарські назви, які за тисячу років не змінилися. Розвиток медичної науки в Україні фактично починається з 12 ст., коли з'явився перший медичний трактат дочки Київського князя Мстислава Володимировича Євпраксії-Зої, що називався грецькою мовою „Алліма” (укр. „Мазі”). Медична термінологія середньовіччя (здебільшого латино-німецько-польська) перекладалася українською в основному лікарями-ремісниками та знахарями.

Українські медичні терміни XIV – XIII ст. зафіксовані у лексикографічних та науково-практичних працях: „Лексикон”, „Лікарський порадник”, „Льчебник”, „Травник” різних авторів.

Систематичне опрацювання української медичної термінології розпочалося в другій пол. XIX ст. Це засвідчує поява лексикографічних праць М. Левченка, П. Єфименка, І. Верхратського та перших україномовних медичних текстів – науково-популярних видань, присвячених профілактиці та лікуванню різних захворювань.

У другій пол. XIX – на поч. XX ст. відбувалося накопичення термінологічного матеріалу, закладалися теоретичні основи медичної термінології. Науковці В. Левицький, І. Пулюй, І. Верхратський підходили до нормування термінології з народницьких позицій: а) термін має бути зрозумілий для людей без вищої освіти; б) легкий для запам'ятовування; в) будова має відповідати структурним ознакам національної мови. Учені І. Горбачевський, С. Рудницький, М. Вікул до-

тримували іншу думку, що треба віддати перевагу лексичним інтернаціональним запозиченням, „міжнародній термінології”.

У 20-х – на поч. 30-х рр. ХХ ст. Інститут української наукової мови Академії наук координує діяльність вчених щодо уніфікації української медичної термінології. Виходить низка медичних лексикографічних праць. Значний вплив на розвиток української медичної термінології цього часу мали концептуальні засади, на яких ґрунтувалися медичні словники Мартирія Галина (1920, 1926). Учений виробив певні семантико-словотвірні правила „перекладу наукової греко-латинської медичної термінології на властиву народові мову”. У 20-х – на поч. 30-х рр. розширено сферу функціонування української медичної мови: її активно впроваджують в офіційну комунікацію [5, 134].

У 30-х рр. ХХ ст. розвиток української термінології примусово пішов у річищі російської термінології: терміни-неологізми було оголошено вигаданими й штучними, а правильними („природними”), відповідно, стали найменування, спільні з російськими [6]. Без сумніву, якби українська медична термінологія розвивалась природним шляхом, для номінування багатьох професійних понять було б використано питомо українські лексеми, як наприклад: *намова* ‘словесне навіювання’, *живосрібловий*, *живосрібний* ‘ртутний’, *куряча сліпота* ‘гемералопія’, *нагальний*, *пильний* ‘екстремний’, *злосливий* ‘злоякісний’, *злука* ‘спайка’, *шпора* ‘пора’, *заслінка*, *заставка* ‘клапан’, *миска* ‘таз’ (анат.), *воло* ‘зоб’, *вушна кляпка* ‘мочка вуха’ тощо.

Однак поповнення і систематизація української медичної термінології не припинялися у II пол. ХХ ст.: опрацьовувалися теоретичні питання термінології, розвивалася українська медична лексикографія – вийшли друком шість медичних словників. Тенденції витіснення української медичної мови, зокрема в 70-ті рр., з наукової, навчальної та офіційно-ділової комунікації спричинили негативні явища в професійній мовній підготовці лікарів.

90-ті роки ХХ ст. в історії української термінології позначені активною лексикографічною діяльністю. Відбувається перегляд і впорядкування української медичної термінології. Побачили світ медичні термінологічні словники, у яких продовжуються перервані раніше давні традиції української термінографії, відновлюються органічні для української мови словотвірні моделі, розробляються нові форми лексикографічного опрацювання медичних термінів. Також розширюється сфера функціонування української медичної професійної мови.

*Особливості медичної терміносистеми української мови.* Однією з особливостей медичної термінології є поділ її на групи: а) анатомічні терміни – назви частин людського тіла та їх складових органів: *кістка*, *м’яз*, *нижня кінцівка*, *скелет*, *стопа*; б) клінічні терміни – назви захворювання та методи обстеження, діагностики, лікування: *апендицит*, *виразка*, *ниркова коліка*, *гастрит*, *запалення легенів* тощо; в) фармацевтичні терміни – назви хімічних речовин, лікарських препаратів, їх функції та дія на людський організм: *нітрогліцерин*, *аспірин*, *аналгін*, *гастроцилін* тощо.

*Закономірності творення української медичної термінології:* 1) для творення нового терміна використовується стара існуюча у мові назва (напр., *серцева сорочка*, *камера серця*, *високий тиск*, *вогнище запалення*, *клінічна картина хвороби*; *ніжка пучка Гісса*); 2) використання іншомовних слів для найменування нових понять (напр., *артрит*, *некроз*, *тромбоатеросклероз*, *ангіоліт*); 3) використання існуючих у мові словотворчих моделей для творення нових назв (напр., *пухлина*, *запалення*, *отруєння*, *двоклапанний*, *внутрішньочерепний*, *постінофарктний*, *кардіографія*, *грушоподібний*); 4) використання словосполучень для найменування наукових понять (напр., *грудна жаба*, *танець святого Вітта*, *вовчак системний червоний*, *ритм перепела*, *симптом паруса*, *симптом барабаних паличок*) [4, 102].

*Спорідненість медичної терміносистеми української мови із рисами греко-латинської мови.* За М. Галиним, існує системність в номінуванні хвороб, як-от: 1) ціла низка „народних термінів для хороб осередніх оруддь і тканин, на ґрунті запалу їх”, що закінчуються на *иця*, напр.: *пропасниця*, *підвійниця*, *трясовиця*, *мот(и)лиця*, *жовтяниця*, *попілиця*, *нежитиця* і т. д.; 2) багато слів на позначення „хвороб шкіри і новоутворів”, що закінчуються на *ак*, *як*, *ка*, напр.: *боляк*, *гнояк*, *пістряк*, *жиляк*, *чиряк*, *щипак*, *сверблячка*, *вразка*, *осипка*, *гнояночка* тощо; 3) ряд термінів, „що стосуються то до хороб кісток (гостець), то до хороб м’язів (ломець, камчук), то до хороб суглобів (гризь), то з різноманітними закінченнями”: *грець*, *багровець*, *підвій*, *телій*, *кошуля*, *гуля*, *протрит*, *завина*, *сухоти*, *остуди*, *уломи*, *мимохід*, *причинна*, (*в*)*огник*, *спалень*, *оход*, *жабур*, *чемір* тощо.

*Паронімія в медичній термінології.* Відчуття голоду – почуття голоду. Уживання слова почуття замість відчуття: почуття болю, почуття голоду. Очевидно, вплив російської мови, де в обох аналізованих значеннях ужито слово *чувство*: *чувство болю* – відчуття болю; *чувство долга* – почуття обов’язку. Термінологічне значення зафіксоване у таких словосполученнях мови лікарів: **відчуття зору**, **слуху**, **дотику**, **нюху**, **смаку**; **почуття неусвідомлене**, **бурхливе**, **материнське**, **обов’язку**, **відповідальності**, **взаємодопомоги**, **вірності**, **радості**, **любові** і т. д.

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити такі висновки: *по-перше*, сучасні теорії медичної термінології поглибили знання людини про механізм її творення, але багато фундаментальних питань стосовно народження й розвитку медичної лінгвістики залишається нерозв'язаними; *по-друге*, в українській мові існує розвинена, добре структурована медична терміносистема, яка відповідає сучасним міжнародним науковим стандартам і може служити засобом спілкування фахівців як вчених, так і практиків; *по-третє*, сучасні тенденції розвитку медичної лінгвістики засвідчують, що медична терміносистема є тематично розгалуженою системою, яка оновлюється реалізацією лексико-семантичних та словотвірних процесів. Тож згадаймо слова І. Огієнка, який писав: „Виявилось...що наша мова дуже гнучка й зовсім придатна для творення термінологічних назов”. Перспективи дослідження вбачаємо в детальнішому аналізі сучасної медичної термінології.

#### Список використаних джерел

1. Борисюк І. Явище синонімії в термінології / І. Борисюк // Дивослово. – 2000. – № 4. – С. 27-28.
2. Лейчик В. Терминоведение : Предметы, методы, структура / В. М. Лейчик. – М. : КомКнига, 2006. – 256 с.
3. Кониський Г. Філософські твори : У 2 т. / Г. Кониський. – Т. 1. – К., 1996. – С. 64.
4. Тихоша В. Семантичні особливості медичних термінів української мови / В. Тихоша // Південний архів. Збірник наукових праць (Філологічні науки). – Вип. XX. – Херсон. – 2003. – С. 100-104.
5. Цвілюк С. Українізація України: Тернистий шлях національно-культурного відродження за доби сталінізму. – Одеса : Маяк. – 2004. – 200 с.
6. Цісар Н. До питання про варіантність і нормативність вторинних медичних найменувань [Електронний ресурс] / Н. Цісар. – Режим доступу: [http://lp.edu.ua/tc.terminology/TK\\_Wisnyk648/TK\\_wisnyk648\\_cisar.htm](http://lp.edu.ua/tc.terminology/TK_Wisnyk648/TK_wisnyk648_cisar.htm)

*Summary.* The article deals with the basic aspects of medical terminology Ukrainian language. Identified and analyzed features of the origin and functioning of medical terms, predicted future trends of medical linguistics.

*Key words:* medical vocabulary, medical linguistics, period.

УДК 811.161.2'373.611

Н.А. Цимбал

## МОРФОЛОГІЧНИЙ СПОСІБ ТВОРЕННЯ ТЕРМІНІВ БУДІВНИЦТВА ТА АРХІТЕКТУРИ

*Здійснено лінгвістичний аналіз термінотворення в галузі будівництва та архітектури, зокрема термінів, утворених морфологічним способом. Описано мотиваційну базу, словотвірні моделі та морфемний інвентар сучасної української терміносистеми будівництва та архітектури. Результати дослідження можуть бути використані у термінографічній практиці.*

*Ключові слова:* терміносистема будівництва та архітектури, термінотворення, мотивація.

Для будь-якої галузі науки і техніки велике значення має ступінь розвитку й унормованості термінології, яка є основним інформативним шаром лексики мови науки.

Номінація (процес і результат) є мовним моделюванням дійсності через її інтеріоризацію в мисленні, концептуальній системі мовців, вербалізацію концептів згідно з системно-структурною й ономасіологічною організацією певної мови [4, 4]. Процеси найменування повинні задовольняти потреби комунікації, зокрема в галузі науки, адже вільно володіти науковим дискурсом, спрямовувати та корегувати дослідження науковець може тільки за наявності уніфікованої, стандартизованої (на внутрішньо- і міжгалузевому рівнях) системи термінів.

Методологічні засади дослідження термінології в лінгвістиці пов'язані з іменами Б.М.Головіна, Г.Й. Винокур, В.П.Даниленко, Т.Л.Канделаки, Т.Р.Кияка, В.М.Лейчика, Д.С.Лотте,